

PRANTSUSMAA ENDISE PROVINTSI *NORMANDIE* JA TEMA ELANIKE NIMETUSE PÄRITOLUST NING ARENGUST

P. Nurmekund

Saksa keele kateeder

Skandinaavlaste röövdružiinade esimese mereretkega Inglismaale aastal 793 algas uue etnilise elemendi valgumine Euroopa põhjaosast mandri muudele aladele. Skandinaavia ajaloos tunatakse seda ajastut «viikingite ajastu» nime all. Skandinaavlaste röövretked etendasid tookord tähtsat osa Euroopa ajaloos. 10. sajandi algul vaibus nende hoog mõnevõrra, kuid tõusis taas sajandi lõpupoolel. 11. sajandi keskpaigas lakkasid viikingite retked täiesti.

Pole huvituseta teada põhjusi, miks just Skandinaavia osutus selleks koldeks, kust tehti niipalju röövretki ja territoriaalseid vallutusrünnakuid, mis enam kui kaks sajandit hoidsid hirmul mitte üksnes terve Euroopa, vaid ulatusid ka muudesse maailmajagudesse. Seks tuleb läbi uurida vastavad andmed antiikning hilisematelt autoritelt, samuti marksismi klassikute sellekohased avaldused.

Mitmete autorite andmetel asustasid juba muistset Skandinaaviat väga paljud rahvad.¹ Nii nimetab 6. sajandil elanud gooti ajaloolane Jordanes ehk Jornandes Skandinaaviat «paljude rahvaste viljakaks emaks» (tot populorum *fœcunda mater*)²,

¹ Historia Gotthorum, Vandalorum, & Langobardorum: Ab Hugone Grotio partim versa, partim in ordinem digesta. Praemissa sunt ejusdem Prolegomena. Vbi Regum Gotthorum Ordo & Chronologia, cum Elogiis. Accedunt Nomina Appellativa & verba Gotthica. Vandalica, Langobardica, cum Explicatione. Auctorum omnium ordinem Tabula Contentorum indicat. Amstelodami, 1655. Iornandes Episcopus Ravennas De Getarum Sive Gothorum origine, & rebus gestis. Ex recognitione Bon. Volcanii Brogensis. Cap. III. De Scanziae insulae situ & nationibus. P. 611.

² Eri Pontoppidani Gesta et vestigia Danorum extra Daniam praecipue in Oriente, Italia, Hispania, Gallia, Anglia, Scotia, Hibernia, Belgia, Germania et Sclavonia. Maximam partem ipsis scriptorum, non exoticorum minus, quam domesticorum, verbis adumbrata. In tres tomos distincta. Tomus I. Lipsiae et Hafniae, 1740. Cap. IV. De Danorum in Gallia gestis et vestigiis. P. 203.

«rahvaste üsaks» (vagina nationum) ning «rahvaste laboratooriumiks» (officina gentium)³.

Võrdlust «rahvaste üsk» (vagina gentium) kasutab veel 9. sajandil elanud ajaloolane Freculphus ehk Radulphus.⁴ Jordanes'il ning 10. ja 11. sajandi vahetusel elanud ajaloolasel Dudo de Saint-Quentin'il esineb Skandinaavia kohta veel väljend «mesilaste sülem, mesilaste taru» (examen sive canistrum apum).⁵

Tähendatagu, et Jordanes peab silmas neid rahvaid, kes elasid Skandinaavias enne «viikingite ajastut.» Tema järglaste poolt kirjeldatavad rahvad seevastu elavad juba «viikingite ajastu» täieliku õitsengu perioodil.

Anglosaksi ajaloolane Asserius Menevensis (9. saj. lõpp ja 10. saj. algus), ajaloolased Dudo de Saint-Quentin ja Villelmus Gemmeticensis (alias: Guillaume de Jumièges, 11. saj. teine pool) ning inglise ajaloolane Walsingamius (15. saj.) jt. peavad muistse Skandinaavia rahvarohkuse põhjuseks asjaolu, et toorkordsed skandinaavilased andunud meelsasti ulaelule ja liigsele lihahimude nautimisele, mistõttu esinenud neil tohtu suur sündide arv.⁶

Eelnevalt esitatud vanade ajaloolaste töödes leiduva andmestiku sisuliseks lahtimõtestamiseks juhitagu tähelepanu seigale, et kõnesolev «viikingite ajastu» kajastab Skandinaaviat barbaarsuse ülemastme tingimustes. Selle ajaloolise etapi iseloomulikuks jooneks oli raudhõlmalise saha ning koduloomade veojõu kasutamine. See soodustas suurpõllundust ja tähendas tolleaegsetes tingimustes tegelikult elatusvarude piiramatut kasvu. Ühenduses sellega toimus ka tihedate massidena väikesel pindalal paikneva rahvastiku kiire paljunemine.⁷ Mis puutub perekonnasuhetesse vaadeldaval ajastul, siis olgu tähendatud, et meie ajaarvamise I. sajandil asendus emaoigusega isaõigusega. Ometi polnud «viikingite ajastul» mälestus temast Skandinaavias veel täiesti kustunud. Abielu vormiks oli barbaarsuse ülemastmele vastav kestvalt monogaamiale lähenev paarielu. Ranget monogaamiat siiski veel polnud. Esines mitmenaisepidamist.

³ Historia Gotthorum, Vandalorum, & Langobardorum etc. etc. Cap. IV. Gothi unde primum egressi. P. 613.

⁴ Scriptores rerum Danicarum medii aevi, partim hactenus inediti, partim emendatus editi, quos collegit, adornavit, et publici juris fecit Jacobus Langebek, Sact. Reg. Maj. a consiliis status et tabularii Sanctjoris praefectus. Iomus I. Hafniae 1722. P. 400 (i).

⁵ Sealsamas. Cap. I. De totius orbis terrarum divisione. P. 609. — Eriki Pontoppidani Gesta et vestigia Danorum extra Daniam. Cap. IV. P. 203.

⁶ Histoire des expéditions maritimes des Normands, et de leur établissement en France au dixième siècle. Par G.-B. Depping. Tome deuxième. Paris 1826. Notes, éclaircissemens et pièces justificatives. P. 272. Gale, Histor. brittan., saxon., anglo-danicae scriptores, p. 633. — Eriki Pontoppidani Gesta et vestigia Danorum extra Daniam. Cap. IV. Paginae 203, 221.

⁷ Ф. Энгельс, Происхождение семьи, частной собственности и государства в связи с исследованиями Л. Г. Моргана. Москва, 1949, lk. 25.

Eriti levinud oli see ülikutel ning suguharupealikutel. Sellise olukorra tulemusena oli Skandinaavias igal aastal määratu hulk vastsündinuid. Ajaloolaste teateil tekitas suur juurdekasv ajapikku küllaltki keeruka olukorra maal väljakujunenud sugukondliku ülemkihi hulgas.⁸ Sugunesid arusaamatused ja ägedad tülid (obiurgationes) isadega ja vanaisadega (contra patres avosque), hoopis sagedamini aga omavahel (saepius inter se) omndiõiguse ning varanduslike vahekordade pärast (de rerum possessionibus), samuti ka poliitilised lahkkelid.

Skandinaavia ajaloos saavutasid need tülid oma haripunkti just «viikingite ajastu» künnisel, mis lisaks tähistas siiret ürgkogukondlikult korralt feodaalsele. Toimus ürgkogukondlike suhete lõplik lagunemine. Samuti toimus kihistumine klassideks. Skandinaavias algas feodaliseerumisprotsess. Ent arenedes siin tunduvalt hiljem kui enamikus Euroopa maades, kulges see protsess Skandinaavia territooriumil ebaühtlaselt. Varemini kõigest hakkasid feodaalsed suhted välja kujunema Taanis, kus nad saavutasid oma kõrgeima arengu.⁹ Seepärast on küllaldaselt põhjust eeldamiseks, et just Taanis pidid ülalkäsitletud lahkkelid omama eriti ägedat iseloomu.

K. Marxi teoste järgi on niisugune olukord «viikingite ajastu» Skandinaavias seletatav sellega, et tootlike jõudude ebapiisav areng asetab inimesed sõltuvusse teatud kvantitatiivsest korrelatsioonist, mida ei tohtinud murda. Inimeste arvu suurenedes ahenes vastavalt nende tootmispindala. Ainukeseks väljapääsuks ummikust osutus seepärast sundemigratsioon.¹⁰ Rahvastiku ülekülluse surve tootmisjõududele sundis K. Marxi sõnade järgi liigset elanikkonda asuma rännuteele ning võõrsil looma võimalusi uute rahvaste kujunemiseks.¹¹

Ajaloolaste andmeil toimus sundemigratsioon «viikingite ajastu» Skandinaavias väga mitmesugustel seesmistel ajenditel. Eelkõige nimetavad ajaloolased Guillaume de Jumiège ning Asserius Menevensis mingisugust «esiisade seadust» (priscorum patrum lex).¹²

⁸ Sealsamas, lk. 62, 69, 142, 143. — Erics Pontoppidani Gesta et vestigia Danorum extra Daniam. Cap. IV. P. 203.

⁹ М. И. Стеблин-Каменский, История скандинавских языков. Москва—Ленинград 1953, lk. 27 ja 49.

¹⁰ К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения. Том. IX, Под редакцией В. Адоратского. — Статьи и корреспонденции 1852—1854. Москва 1932. — Вынужденная эмиграция. — Кошут и Мадзини. Вопрос об эмигрантах. — Избирательные подкупы в Англии. — Господин Кобден. Лондон, 4 марта 1853 г., lk. 278.

¹¹ Sealsamas, lk. 278 ja 279.

¹² G.-B. Depping, Histoire des expéditions maritimes des Normands. Tome deuxième, lk. 218. Guill. de Jumièges. Ibid., lk. 221. Erics Pontoppidani Gesta et vestigia Danorum extra Daniam. Cap. IV, lk. 308. — Sealsamas, lk. 272. Gale, Histor, brittan, saxon., anglodanicae scriptores, lk. 633.

«Viikingite ajastul» hakkas Skandinaavias kujunema feodaalseid riike. Nimetatud protsess saavutas jällegi oma täiuslikema arenguastme Taanis. Ajaloolaste teateil sekkus ka sealne kuningavõim riigis valitsevatesse lahkkelidesse. Seega sai sundemigratsiooni teiseks seesmiseks ajendiks kuninga seadus, mida ürikuis tähistatakse nimetusega «kuningate poolt kinnitatud seadus (lex sancita per reges või a regibus), olles antud eesmärgil seadusandlikus korras sundida «elanikkonna liigset osa» maha jätma sünnimaad ning siirduma võõrsile. Selle kohta leidub ajaloolaste töödes küllalt tõendeid. Nii kehtis kõnesolev seadus inglise ajaloolase Walsingamiuse järgi Skandinaavias paljude kuningate ajal.¹³

Mõnikord nimetavad ajaloolased kõnesoleva sundemigratsiooni seesmise ajendava põhjusena tava, kommet, harjumust (mos, consuetudo, ritus), mistõttu skandinaavlased siirdusid võõrsile soetama endile võitluse (praeliando) ja röövimise (spoliando) teel uut kodumaad. Võib pidada vaieldamatuks, et selline ajaloolaste arvamus johtub otseselt ülalesitatud nn. «kuningate ja eisiisade seadustest.»¹⁴

«Viikingite ajastu» on Skandinaavia ajaloos suurte seesmiste murrangute ajastu. Eespool käsitletud põhjustel asusid skandinaavlased tollal rännuteele. Sünnimaalt lahkusid nad peamiselt üksikute jõukudena. Sellekohaseid teateid on 8. saj. elanud langobardi ajaloolasel Paulus Diaconusel,¹⁵ muinasskandinaavia saagades (näiteks Harald Kaunisjuukse saagas [Harald Harfager saga], kus leidub ühe sellise retke kirjeldus)¹⁶ jne.

Kuidas need skandinaavlaste retked tegelikult toimusid ja milline oli nende eesmärk, selgub kõige paremini Fr. Engelsi teostest. Engelsi sõnade järgi kogus kuulsuse omandanud sõjaline juht enda ümber saagihimuliste noorukite salga, kes olid seotud temaga isikliku ustavuse kaudu, nagu tema nendega. Juht pidas

¹³ Erici Pontoppidani Gesta et vestigia Danorum extra Daniam. Cap. IV. Lk. 221, 203. — G.-B. Depping, Histoire des expéditions maritimes des Normands. Tome deuxième. Lk. 258. Guill. de Jumièges. Ibid., lk. 221.

¹⁴ G.-B. Depping, Histoire des expéditions maritimes des normands. Tome deuxième. Lk. 267, 268. De gestis consulum andegav., dans Dachery, Spicileg., t. III; et par extrait, dans Langebek, Scriptor. Rer. Danic., t. II. — Lk. 268. Dudon de Saint-Quentin, dans Duchesne, Scriptor. norm. p. 62. — Lk. 272. Gale, Histor. brittan., saxon., anglodanicae scriptores, p. 633. — Erici Pontoppidani Gesta et vestigia Danorum extra Daniam. Cap. IV. P. 203. — P. 204. Dudo, Rerum Aquitanicarum scriptor, ut Saxoni audit, lib. I, pag. 65.

¹⁵ G.-B. Depping, op. cit. Tome deuxième. Lk. 272. Pauli Diac. Historia Langobard., lib. I, chap. II; voy. aussi Mathieu de Westminster.

¹⁶ Heimskringla. Noregs konunga sǫgur af Snorri Sturluson. I. Udgivne for Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur ved Finnur Jónsson. København, 1893—1900. Haraldz saga ins harfagra. K. 24. Gǫngu-Hrólfur utlaegr gǫrr. Lk. 130—135. — G.-B. Depping, op. cit. lk. 316—319. Tome deuxième: § IV. — Histoire de l'expatriation de Rollon, Extraite de la Saga de Harald Harfager, par. Snorro, chap. XXIV.

neid ülal ja autasustas neid, kehtestades nende vahel teatud hierarhia. Ent sellist organisatsiooni oli võimalik säilitada üksnes kestvate sõdade ja röövretkede varal. Röövimine muutus eesmärgiks. Polnud družiina pealikul lähimas ümbruskonnas mingit tegevust, siirdus ta oma salgaga teiste rahvaste juurde, kes seisid parajasti sõjajalal ja kust seepärast oli loota sõjasaaki. Sõda peetakse nüüd ainult röövimise eesmärgiga ja ta muutub püsivaks elatusvahendiks. Röövsõjad tugevdavad kõrgeima väepealiku võimu, samuti ka alluvate ülemate oma...»¹⁷ Skandinaavilased mitte ainult ei sooritanud röövrünnakuid, vaid real juhtumeil anastasid terveid territooriume.¹⁸ Oeldu kohta leidub küllaldaselt teateid vanade ajaloolaste teostes.¹⁹ Skandinaavlaste anastuste loetelu aga leidub Steblin-Kamenskil.²⁰

Lõpuks märgitagu, et eespool kirjeldatud röövrünnakute ning territoriaalsete vallutuste teostajad, kes lähtusid Skandinaaviast «viikingite ajastu» kestel ja suundusid nii lähedastesse kui kaugesse maadesse, on ajaloos tuntud nimetuse all «normannid».

Edasi tekib küsimus normannide kitsamast rahvuslikust päritolust.

Skandinaavia ajaloos on «viikingite ajastu» veel seeläbi tuntud, et tollal algas üksikute skandinaavia rahvaste väljakujunemine kaasaegses mõttes. Nimetatud protsess kulges territoriaal-poliitilise tervikluse ning hõimudialektide lähedase suguluse baasil üksikute Skandinaavia maade piirides. Ometi polnud erinevused kujunevate Skandinaavia keelte vahel tollal veel kuigi olulised. Need arenesid välja tunduvalt hiljem. Üksikute rahvaste äramärkimist kaasaegses mõttes aga esineb Skandinaavias juba eelkirjanduslikel aegadel.

Pikkamööda väljakujunevate rahvaste olemasolu meieaegses mõttes «viikingite ajastu» Skandinaavias seadis ajaloolased paratamatult küsimuse ette normannide identsusest kõnesolevate rahvastega. Tõepoolest tegelevadki vanemad ja hilisemad autorid nimetatud küsimusega üpris tihti, jõudes seejuures vägagi erinevatele tulemustele. Järgnevalt käsitletakse võimalikult üksikasjaliselt tervet rida ajaloolaste vaateid.

Kõigepealt need juhud, kus normanne samastatakse taanlastega.

Anonüümne Ravenna geograaf seitsmendast sajandist on esimesi ladina autoreid, kes nendib normanne ja samastab neid taanlastega. Tema teosest «Cosmographia» (lib. IV, Cap. 11)

¹⁷ Ф. Энгельс, Происхождение семьи, частной собственности и государства. Lk. 149, 150, 170.

¹⁸ М. И. Стеблин-Каменский, История скандинавских языков. Lk. 28.

¹⁹ Erici Pontoppidani Gesta et vestigia Danorum extra Daniam. Cap. IV. P. 268. Vetus Chronicon incerti Auctoris, sed qui Monachus Floriancensis fuisse videtur Mss. in Collect. Quercetan-, pag. 32. — Samuti lk. 257, 298.

²⁰ М. И. Стеблин-Каменский, История скандинавских языков. Lk. 28.

loeme: «Quarta ut hora noctis Northomanorum est patria, quae et Dania ab antiquis dicitur» ning (lib. IV, Cap. 13) «... Quae Dania modo Nordomanorum dicitur patria.»²¹ Sama teose teistes redaktsioonides esineb erinevusi pärisnimele kirjutamises.²² Kõnesolev Dania asetatakse autorist Serdefennide (resp. Scerdefennide) rajale.

Esitatuist varasemate ürikute puududes pole teada, kas normannide nimetust tunti Euroopas ka enne 7. sajandit.²³

Piisavamaid teateid normannide kohta leidub üheksanda sajandi autoritel, kelledest esimesena mainiksime abt Eginhardi (ladina kujud: Eginhardus, Aeginhardus, Eginhartus, Einhartus abbas), kes oma tuntud teoses «De vita Caroli Magni» samastab normanne taanlastega.²⁴

Taanlastega samastab normanne veel teine 9. sajandi autor Ermoldus Nigellus oma töös «De rebus gestis Ludovici Pii imperatoris. Carminis elegiaci lib. IV», milles muu hulgas antakse ka normannide nimetuse etümoloogiline seletus:²⁵

Hi populi porro veteri cognomine Deni
Ante vocabantur, & vocitantur adhuc.
Nort quoque francisco dicuntur nomine Manni,
Veloces, agiles, armigerique nimis.*

²¹ Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica. Ex libris manu scriptis ediderunt M. Pinder et G. Parthey. Accedit tabula. Berolini 1860. Ravennatis Anonymi Cosmographia. Liber I, cap. .11. Liber IV, cap. 13.

²² Pomponii Melae libri tres de situ orbis, nummis antiquis & notis illustrati ab Jacobo Gronovio. Julii Honorii Oratoris Excerpta Cosmographiae ab eodem nunc primum ex MS. edita. Cosmographia, falso Aethicum auctorem praeferens, cum Variis Lectionibus e MS. Ravennas Geographus ex MS. Lugdunensi suppletus. Lugd. Batavorum. 1696.

Ravennatis Anonymi qui circa saeculum VII. vixit Geographiae libri quinque. Liber I, cap. XI. Liber IV, cap. XIII.

²³ G.-B. Depping, Histoire des expéditions maritimes des Normands. Tome deuxième. Lk. 256. Notes, éclaircissement et pièces justificatives. § 1. Du nom et de la patrie des Normands.

²⁴ Patrologiae cursus completus. Series secunda. Accurante J. P. Migne. 1851.

Eginharti De vita Caroli Magni commentarius. Cum annotationibus ger. Nicolai Heerkens. Groningae, 1755.

Vita et gesta Caroli cognomento Magni Francorum Regis forlissimi, & Germaniae suae Illustratoris Auctorisque optime meriti, per Eginhartum illius quandoque alumnum atque scribam adjuratum, Germanum, conscripta. — Erci Pontoppidani Gesta et vestigia Danorum extra Daniam. Cap. IV. P. 204. — G.-B. Depping, Histoire des expéditions maritimes des Normands. Tome deuxième. Lk. 257.

* Tõlkes:

Neid rahvaid hüiti koguni
varem muistse nimetusega taanlasteks
ja hüütakse tänaseni.

Frangi nimetusega aga hüütakse (neid)
normannideks: väledad, teotahtelised,
liialt võitlushimulised.

²⁵ Scriptorum rerum Danicarum aevi, partim hactenus inediti, partim emendatius editi, quos collegit, adornavit, et publici juris fecit Jacobus Lange-

Lisaks eelmainituile samastab normanne taanlastega veel rida teisi autoreid. Need on anglosaksi ajaloolane Asserius Menevensis (9. saj. lõpp ja 10. saj. algus) teoses «Vita Ailfredi Anglo-Saxonum Regis»²⁶; prantsuse ajaloolane Dudo de Saint-Quentin (10. saj. lõpp ja 11. saj. algus;²⁷ inglise ajaloolane Ordericus Vitalis (11. saj. lõpp ja 12. saj. algus) oma mahukas teoses «Orderici Vitalis Historiae ecclesiasticae libri tredecim»;²⁸ prantsuse riigitegelane, Saint-Denis abt, riigiminister Suger (1081–1151) oma ladinakeelses teoses «Historia gloriosi regis Ludovici» ning keegi tundmatu sama valitseja biograaf;²⁹ 12. sajandi esimesel poolel elanud ja tegutsenud tuntud prantsuse geograaf ja ajaloolane André Duchesne (latiniseeritult Chesneus, Duchenius, Querceanus, Querneus, Quercetanus) (1584–1640), keda tavaliselt peetakse Prantsusmaa ajalooteaduste isaks, oma suures töös «Historiae Normannorum scriptores antiqui» (1619), mis on muide paljude kaasajale kaduma läinud ajalooteoste ning -tekstide ainukeseks allikaks ja teatmeteoseks.³⁰

Ent normanne taanlastega samastavate autorite loetelu ei piirdu sugugi ülalmainitutega. Selliselt toimivad veel paljud teised ajaloolased, kelle nimed esinevad Duchesne'i ja Bouquet' koguteostes.³¹

Mõned ajaloolased eraldavad taanlasi normannidest, käsitledes neid eri rahvastena, kuid samastamata seejuures otseselt

bek, Sac. Reg. Maj. a consiliis status et tabularii Sanctoris praefectus. Tomus I. Hafniae 1772. Lk. 396. XXVIII. Ermoldi Nigelli narratio de Baptismo Haraldi Danorum Regis An. 826. Lk. 400. Incipit Liber Quartus. Nigellus de Baptismo Haraldi Regis. — Erci Pontoppidani, Vestigia Danorum extra Daniam. Cap. IV. P. 206. — G.-B. Depping, Histoire des expéditions maritimes des Normands. Tome deuxième. Lk. 257.

²⁶ Erci Pontoppidani Gesta et vestigia Danorum extra Daniam. cap. IV. P. 250. Asser Menuensis in vita Ailfredi Anglo-Saxonum Regis apud Quercetan. p. 22. — G.-B. Depping, Histoire des expéditions maritimes des Normands. Tome deuxième. Cap. 257. «Asserii Annales, dans le Recueil de Gale, Histor. Brittan., Saxon., Anglo-Danicae Script.»

²⁷ Erci Pontoppidani Gesta et vestigia extra Daniam. Cap. IV. P. 207.

²⁸ Orderici Vitalis Angligenae, coenobii uticensis monachi, Historiae ecclesiasticae libri tredecim; ex veteris codicis uticensis collatione emendavit, et suas animadversiones adiecit Augustus Le Prevost. Parisiis. T. I, 1833, T. II, 1840. T. III, 1845. — Tome II. Lib. III. Prologus. Lk. 2.

²⁹ G.-B. Depping, Histoire des expéditions maritimes des Normands. Tome deuxième. Lk. 258. I. Histor. Ludov., dans le Recueil de Pithocus. — Lk. 260. I. Dans. le Recueil des Histor. de France.

³⁰ Erci Pontoppidani Gesta et vestigia Danorum extra Daniam. Cap. IV. P. 207. Andreas Duchesne s. Quercetanus in praefat. ad Histor. Normann. scriptores ab ipso editos Lutetiae 1619.

³¹ G.-B. Depping, Histoire des expéditions maritimes des Normands. Tome deuxième. Lk. 258: Beaucoup de chroniques insérées dans les recueils de Duchesne et de D. Bouquet, disent positivement: Dani sive Normanni, ou Normanni sive Dani.²

² Chroniques de saint Benigne de Dijon, de Sithieu, etc.

normanne norralastega. (Nii näiteks Breemeni Adam 11. sajandist).³²

Pontoppidani väitmisel pidasid ajaloolased Dudo de Saint-Quentin ning Guillaume de Jumièges taanlasi Norra elanikeks. Kuid gallialaste kujutluses ei hõlmanud Norra mõiste mitte üksnes taanlaste maad (Danim), vaid ka gootide ja hunnide alasid (Gothiam et Hunniam). Teose «Gesta Normannorum in Francia ab anno Christi 837 usque ad annum 846» tundmatu koostaja alustab järgmiselt: «Northmanni procedentes de Scanzia insula, quae Northvega dicitur, in qua habitant Gothi & Hunni atque Daci...». Teisal nenditakse «piratae Danorum ex insula Scanzia, quae Northuega dicitur...»

Inglise ajaloolase Ordericus Vitalis'e töös «Historia ecclesiastica» (1120—1141) loeme IV raamatus mitmel puhul «Dacia sive Norregavia».³³

Vääratuste ja segiajamiste põhjust näeb Pontoppidan tolleaegsete autorite võhikluses geograafia küsimustes.

Pontoppidan samastab Scanzia Lõuna-Rootsis Öresundi väina ääres asuva Skåne maakonnaga, mis keeleliselt liitub Taaniga ja kuulus «viikingite ajastul» ka administratiivselt Taani valdusse. Vanade autorite poolt Norrasse paigutatud taanlastes aga näeb Pontoppidan muinaspõhja keelt kõnelevaid rahvaid.³⁴

Tuntud frangi ajaloolane Einhard (Eginhard), kes elas 8. saj. lõpus ja 9. saj. esimesel poolel, suvatseb mõnel puhul kirjutada «Dani siquidem & Sueones, quos Nordmannos vocamus.»³⁵ Väljaannetes esineb erinevusi ortograafias, nagu «Dani siquidem ac Sueones, quos Nortmannos vocamus.»³⁶

Ülaltoodust erinevalt väidab Depping, et rootslaste osatähtsus skandinaavlaste mereretkeil Prantsusmaale oli tõenäoliselt üpris väike, kuigi Lagerbring püüab tõestada vastupidist.³⁷ Vanad ajaloolased nendivad kõnesolevas seoses rootslasi vaid korda kaks või kolm. Depping muidugi ei eita laevameeskondade koosseisus ka teiste Skandinaavia rahvaste olemasolu võimalust, ent taanlased ja norralased moodustasid tema arvates ikkagi lääne-viikingite peamassi. Väga tihti sooritasid mereretke üheainsa rahva esindajad.³⁸

³² G.-B. Depping, op. cit., lk. 260. — Ericus Pontoppidanus, op. cit., lk. 206; 314. — Jacobus Langebek, op. cit., lk. 400 (h, i).

³³ Ericus Pontoppidanus, op. cit., lk. 205, 210, 309. — G.-B. Depping op. cit., lk. 257.

³⁴ Ericus Pontoppidanus, op. cit., lk. 310.

³⁵ Eginharti de vita Caroli Magni Commentarius. Cum annotationibus Ger. Nicolai Heerkens. Groningae 1755. — G.-B. Depping, op. cit., lk. 257.

³⁶ Patrologiae Cursus completus. Series secunda. Accurante J. P. Migne 1851. Saeculum IX. S. Agobardi Lugdunensis Abbatis opera omnia. Tome XCVII. B. Caroli Magni Imperatoris vita, auctore Einhardo.

³⁷ Histoire de Suède, t. I, p. 580 et suiv.

³⁸ Ericus Pontoppidanus, op. cit., lk. 206. — G.-B. Depping, op. cit., lk. 267.

Ilmselt vääriti tõlgitsevad Depping ja Langebek 10. sajandil elanud langobardist itaalia ajaloolasel Liutprandil (ehk Luitprandil) esinevat rahvanimetust «russi», omistades selle vene-lastele (russidele) praeguses mõttes.³⁹ Tõeliselt on tegu rootsi idaviikingitega (vene allikais varjaagid), kes 8. ja 9. sajandil teostasid ida suunas ekspansionistlikku poliitikat, mis eriti intensiivistus 9. saj. keskpaigas. Lähtudes Kesk-Rootsi rannikualadelt, võtsid nad endi võimusesse läbi Karjala ning idaslaavi hõimude maa kulgeva veetee Soome lahest mööda Neevat, Laadogat, Volhovit ja Ilmenit Lovatisse, sealt Väina jõe ülemjooksu kaudu Dneprisse ning edasi Musta merre, nn. «tee varjaagide juurest kreeklasteni», s. o. Bütantsi.¹⁰

Need Skandinaavia varjaagid rajasid kõnesoleva suure kaubatee äärde terve rea kaubanduslikke keskusi. Asunud esmalt karjala hõimude maile, avardasid nad oma valdusi pidevalt lõuna suunas slaavlaste aladele. Nendest Skandinaavia (rootsi) varjaagidest ongi kõne ülaltoodud vanus ürikuis, kuigi nad 10. sajandil suuremal või vähemal määral võisid juba olla slaavistunud.

Nagu eelnevast nähtub, on pikki aegu toimunud arutelu normannide ja nende pealiku Rolfi (alias: Rollo) esialgse kodumaa asjus. Kui 10. sajandil elanud normanni ajaloolase Dudo kinnitusel pärinenud Rolf ühest Taani ülikute soost,⁴¹ kuulutab 12. sajandi ja hilisem norrööne traditsioon tema Ganger-Rolfiks (Göngu-Hrólfr) Ragnvald Mörejarli pojaks.⁴² Kuigi norra autorid mõönavad taanlaste tugevat osavõttu retkedest Normandiasse, mis lõppesid nimetatud ala anastamisega ja koloniseerimisega, ei suvatse nad samaaegselt eitada ka norralaste juuresolekut.⁴³ Kuid uurijate enamik on siiski arvamusel, et Normandia koloniseerimine teostati peaaegu eranditult taanlaste poolt, kes enamikus tulid Jüütimaalt ja vähem Lõuna-Rootsist.⁴⁴ Lisaks tavatseb

³⁹ G.-B. Depping, op. cit., lk. 262, 263. Luitprand., *Histor.*, I. V, ch. VI; et I. I, ch. I; voy. aussi la chronique de l'anonyme de Barri, publ. par Muratori, *Antiquit. Italic.*, t. I, Dissert. I. — Jacobus Langebek, op. cit., lk. 400 (f): *Liuthrandus Seculi X. Scriptor ap. Duchesne T. III*, p. 565, 617...

⁴⁰ A. M. Pankratova, *NSVL ajalugu*, I osa, Tallinn 1941. Lk. 49, 50. — Ericus Pontoppidanus, op. cit. lk. 313.

⁴¹ Joh. H. R. Steenstrup, *Normannerne*, I, Kap. 7 (lk. 129—131). — Jean Adigard des Gautries (raamatus «*Les noms de personnes scandinaves en Normandie de 911 à 1066*» Lund 1954) jätab küsimuse lahtiseks (lk. 112).

⁴² H. Shetelig, *Det norske Folks Liv og Historie*. Lk. 361, 362. — Saga Oláfs konungs ins Helga, kap. 20. (Frá Rúdu þjrlum). Haraldz saga ins hárfagra. Kap. 24. — G. F. Maclear, *The Northmen*. Lk. 39—40. — Kopenhaageni ülikooli kohanime komisjoni juhataja prof. Anders Bjerrum peab Ganger-Rolfi norralaseks (isiklik kiri 16. III 1965. a.).

⁴³ H. Shetelig, *Det norske Folks Liv og Historie*. Lk. 180—181, 361—362. — Anders Bjerrumi arvates koloniseerisid Normandia taanlased ja norralased ühiselt (kiri 16. III 1965. a.).

⁴⁴ Gröbers Grundriss, B. I, lk. 509. Vaata: *Die Normannen*. — Ferdinand Brunot, *La pensée et la langue*. Paris 1922. Lk. 41. — Hermann Köhler, *Über Ursprung und Bedeutung der franz. Ortsnamen*. II Teil. Lk. 10—11. — Joh.

osa norra teadlasi kahelda, et taanlasi oleks kunagi nimetatud normannideks (norðmenn, normanni), kuna see nimetus juba algusest peale olevat kuulunud Norrale ning norralastele.⁴⁵ Ent sellele vaidleb vastu terve rida teadlasi, väites, et nimetus tähistas algselt Saksamaast põhjas elavaid rahvaid ja oli kõikide põhja-germaanlaste ühisnimetus,⁴⁶ täpselt samuti nagu nimetust dõnsk tunga (dansk Tunge, taani keel) tarvitati kõikide põhja-germaani keelte kohta.⁴⁷

Joh. Steenstrup suvatseb väita, et nimetus «normannid» polevat põhja-germaani päritolu, vaid tekkinud lõunas. Ta ei teadvat ühtki näidet, et viikingid kunagi oleksid enestest öelnud «meie oleme normannid.»⁴⁸ Samas aga nendib Steenstrup, et normannid polevat iialgi pidanud päevikut oma vallutuste kohta, mistõttu oldavat sunnitud hankima nende kohta teateid võõraste kirjutatud annaalidest ja kroonikatest.⁴⁹ Samuti asjatu olevat Steenstrupi arvates otsida näiteid, et mõni rahvas oleks end kunagi nimetanud mõne ilmakaare järgi. Küll aga leiduvat ajaloos ja geograafias rikkalikult juhtumeid, et rahvad olevat saanud oma nime geograafilise asukoha järgi võõrastelt.⁵⁰ Ent vastupidi Steenstrupi väidetele on just skandinaavia rahvastel nimetuste andmine ilmakaare järgi väga silmatorkav.⁵¹ Sama võib nentida ka Soome kohta, kus esinevad nimetused, nagu Pohjanmaa, Pohjois-Pohjanmaa, pohjolaiset, pohjan pojat jne. Nii on küllalt alust väita, et nimetus «normannid» pole põhja-germaanlastele üle kantud väljastpoolt, vaid on kohalikku algupära, kuna skandinaavia rahvad nimetasid endid juba algusest

Steenstrup, Normannerne. I, Kap. 4 (lk. 58); Kap. 7 (lk. 128—164); Kap. 8. (lk. 164—192). II, Kap. 2 (lk. 14—22). — P. Wace, Le roman de Rou, v. 762—764.

⁴⁵ H. Shtelig, Det norske Folks Liv og Historie. Lk. 180—181.

⁴⁶ H. S. Falk. u. Alf Torp, Norwegisch-dänisches etymologisches Wb. Heidelberg 1910. Vaata: «Normand». — Elof Hellquist, Svensk etymologisk ordbok. Lund 1922. Vaata: «Norrmann». — Johan Fritzner, Ordbog over det gamle norske sprog. Kristiania 1831. Vaata: «norðmaðr, norðrland, suðrmaðr, suðrriki, suðrlönd». — «Mariu saga». Legender om Jomfru Maria og hendes Jertegn; udgivne af C. R. Unger. Kristiania 1871. Vaata 923: 24. 26; 924: 2. 3. — E. Lavissee, Histoire de la France. II 3. Lk. 374. — Joh. Steenstrup, Normannerne, I, Kap. 4 (lk. 49—67). — G. F. Maclear, The Northmen. London. Lk. 2.

⁴⁷ Joh. Steenstrup, Normannerne, II, kap. 13 (lk. 319—324); I, kap. 4 (lk. 56). — Kopenhaageni ülikooli kohanimede komisjoni juhataja prof. Anders Bjerrumi teatel (16. III 1965. a.) puudub Skandinaavia maades kõnesoleva küsimuse suhtes ühtne seisukoht.

⁴⁸ Sealsamas, kap. 4 (lk. 58).

⁴⁹ Sealsamas, Kap. 1. lk. 2.

⁵⁰ Sealsamas, Kap. 4, lk. 51.

⁵¹ J. Fritzner, Ordbog over det gamle norske Sprog. Vaata: Norðrmaðr (lk. 831, 832).

peale selliselt.⁵² Alles hilisemal ajal omistati kõnesolev nimetus ainuüksi Norra elanikkudele.

Normandia ja tema elanike kaasaegse nimetuse päritolu küsimust käsitletakse paljudes ajaloolistes grammatikates ning etümoloogilistes sõnaraamatutes. Vanimad etümoloogilised vihjed esinevad 9. sajandi ajaloolasel Ermoldus Nigellusel («De rebus gestis Ludovici Pii imperatoris. Carminis elegiaci lib. IV», millest oli juttu juba eespool), 12. sajandi normanni poeedil Robert Wace'l («Le Roman de Rou»)⁵³ ning 12. sajandi anglonormanni poeedil Benoit'l (Chronique des Ducs de Normandie).⁵⁴

Etümoloogilistes sõnaraamatutes esineb kõnesoleva nimetuse lähtevorm mitmel eri kujul. Selleks on: Weekley'l⁵⁵ germaani (saksa) northman; Scheleril⁵⁶ germaani nordman; Tacchella'l⁵⁷ inglise north-man; Dauzat'l,⁵⁸ Blochil⁵⁹ ja Wartburgil⁵⁹ frangi nortman 'homme du Nord', millest olevat 9. sajandi rahvuslikus ladina keeles sügenenud vorm nortmannus; teisel aga esitab Dauzat⁶⁰ samuti nimekuju Northman. Nyrop⁶¹ annab vormi Normanna. Oxfordi sõnaraamatus (The Oxford Dictionary)⁶² leidub germaani (saksa)—skandinaavia Northman. Ka Skeat⁶³ eeldab nimetuse pärinemist Skandinaaviast ja esitab näiteid mitmest skandinaavia keelest.

Ka nimetuse areng kaasaegse kujuni on olnud grammatikutele raske küsimus, ja nad on püüdnud leida lahendust väga mitmesugusel viisil. Eelkõige on osutatud tähelepanu analoogiale. Nii

⁵² H. Shetelig, Det norske Folks Liv og Historie. Lk. 181. — Joh. Fritzner, Ordbog over det gamle norske sprog. Vaata: «norðmaðr, norðrland». — Joh. Steenstrup, Normannerne, I, kap. 4 (lk. 51, 52). — R. Wace, Le Roman de Rou, värsid 95—144 ja 5208—5245. — Vilhelmus Gemmeticensis, I, kap. 4. (tema tööde asjus v. Joh. Steenstrup, Normannerne, I, lk. 45). — Benoit, Chronique des Ducs de Normandie, värsid 663—672.

⁵³ Le Roman de Rou et des Ducs de Normandie, par Robert Wace (poète normand du XIIe siècle) publ. par Frédéric Pluquet. I. II. Rouen 1827.

I partie: vers 95—144, 747—750, 1180—1192.

II partie: vers 5208—5245.

⁵⁴ Chronique des Ducs de Normandie par Benoit (Trouvère anglo-normand du XIIe siècle), publ. par Francisque Michel. I—III. Paris 1836. I partie: vers 663—672.

⁵⁵ Ernest Weekley, An Etymological Dictionary of Modern English. London 1921.

⁵⁶ Auguste Scheler, Dictionnaire d'étymologie française. Bruxelles 1888.

⁵⁷ Paul Tacchella, Dict. étymologique français-russe. St. Petersburg 1913.

⁵⁸ Albert Dauzat, Dict. étymologique de la langue française. Paris 1938.

⁵⁹ Oscar Bloch — W. v. Wartburg, Dict. étymologique de la langue française. Paris 1932.

⁶⁰ A. Dauzat, Les noms de lieux. Paris 1928. Lk. 146.

⁶¹ Kr. Nyrop, Grammaire historique de la langue française. Copenhague 1908. III, § 174 ja § 177.

⁶² A. Croncise Etymological Dictionary of the English Language. Oxford. 1911.

⁶³ W. Skeat, An Etymological Dictionary of the English Language. Oxford 1910.

kujutab Kr. Nyropi järgi kogu areng endast üpris keerulist analoogianähet. Ta püstitab arvamuse adjektiivigranz grant grant grant ja substantiivi normanz norman normañ normanz vastastikusest analoogiamõjustusest, kusjuures üldistus t-line lõpp.⁶⁴

Sellise arvamuse usutavust aga tumestab tunduvalt seik, et adjektiivgranz on ise läbi teinud analoogilise ümberkujundamise. Nimelt lisati 11. sajandil tema kirjapildile d ladina keele eeskujul ja seejärel moodustati e-lõpuline naissoo vorm vastavalt 1. käändkonna adjektiividele. Feminiinne kuju grande esineb 12. sajandi keelemälestistes, nagu Aleksiuslegend 122^e, Karli retk 675, 788 ning Rolandi laulus 302, 3656, 3795. Ent selle kõrval püsib grant tavalise käibevormina kuni 16. sajandini. Lisaks tekitab võõrastust eeldada adjektiiv sellist tugevat mõju substantiivile, eriti aga rahvanimetusele. Tähendatagu, et ajal, mil adjektiivgranz läbis olulise analoogilise ümbermoodustamise, polnud substantiivi normanz juures märgata midagi niisugust.⁶⁵ Küll aga esineb 12. sajandi anglonormanni poedil Benoit'l adjektiiv naissoo vorm normande teoses «Chronique des Ducs de Normandie» I, v. 1933—34, kus grande riimub sõnaga (la genz) normande, ning v. 3953—54, kus (la gent) normande riimub sõnaga s'espande.

Oma grammatika II osas (§ 176 ja § 177) esitab Nyrop veel teisegi analoogiavõimaluse, nimelt selliste sõnade eeskujul, milledes lõpp *-ant* pärineb ladina akusatiivi lõpust *-antem* nii substantiivides kui 1. pöördkonna oleviku kesksõnades, kust see hiljem romaani keelte perioodil kandus kõikide pöördkondade oleviku kesksõnadesse. Selles ühtib Nyrop suuris joonis Meyer-Lübkega.⁶⁶ Ka G. Körting⁶⁷ kaldub mõnema *ant*-lõpuliste oleviku kesksõnade analoogia mõju substantiividele, välja arvatud rahvanimetused, nagu allemand, normand jne. Viimaste puhul soovitab ta suuremat reserveeritust.

Ajaloo andmeil astus Prantsusmaa romaniseerunud rahvastik juba 9. sajandi algul kokkupuutesse skandinaavia meriviikingitega, kui viimased üritasid sissetunge nende maale.⁶⁸ Seepärast oleks loomulik oletada ka mingi nimetuse olemasolu ründajate tähistamiseks kohaliku romaani rahvastiku keeles, mille rahvaladina kuju võinuks olla kas nort(h)mannus, nor(d)mannus või

⁶⁴ Kr. Nyrop, Grammaire historique, II, § 271.

⁶⁵ Vt. Kr. Nyrop, Grammaire historique, I, § 395, 2°; III, § 173, § 174 § 177, 2°.

⁶⁶ W. Meyer-Lübke, Historische Grammatik der französischen Sprache. I Teil. Heidelberg 1914. § 252 (lk. 185).

⁶⁷ Gustav Körting, Der Formenbau des französischen Nomens. Paderborn 1898. Lk. 69.

⁶⁸ Ernest Lavisse, Histoire de la France. Paris 1903. T. II, 3, lk. 374 jj. — Johannes C. H. R. Steenstrup, Normannerne. Kjöbenhavn 1876. I, lk. 11.

midagi taolist.⁶⁹ Nimelt tähistatakse Karolingide ajastu ladina-keelsetes dokumentides normanni hertsogeid sageli kui Comites Normannorum, duces et marchiones Normannorum jne.⁷⁰

Ka itaalia normanno ja hispaania normano (adj. normano, normana), juhul kui nad on rahvasõnad ja mitte uusmoodustised hilisemast ladina keelest, näivad kinnitavat sellise oletuse paikapidavust.⁷¹

Kui 9. sajandi prantsuse keeles oli tõepoolest olemas nimetus normanz norman jne.⁷² (kuigi *t*-ta kujud pole säilinud), siis esitatagu järgnevas mõningaid kõhklevaid mõtteid grammatikute muidu nii kindla veende kohta rühma *-nn+s* häälikuseaduslikust arengust.

Tavaliselt väidetakse, et rühm *-nn+s* andis vana-prantsuse keeles *-nts* (kirjas *-nz*) seetõttu, et häälikufüsioloogilistel põhjustel arenes nn. siirdehäälik *t*.⁷³ Paraadnäitena tuuakse sõna annus (mitmuse akus. annos), mis üle vahevormi *anns olevat andnud vana-prantsuse keeles ants (kirjas anz)⁷⁴. Ometi esineb kõnesoleva sõna puhul kõrvalekaldumisi, mis ei tule kasuks erandituse reeglile. On nimelt juhtumeid, et käsitledava sõna puhul esineb vana-prantsuse keeles rööbiti ka siirdehäälikuta vorme. Nii leidub 12. sajandi algusest pärinevas anglonormanni psalmidetõlkes mitmuse obliikvakäändeid kujul ans (Canticum Habacuc 2 ja 3)⁷⁵. See asjaolu sunnib loobuma eeldamast rühma *-nn+s* eriseisundlikku arengut ning paigutama tema ühte sõnadesga, kus esineb rühm konsonant *+n+s*. Nimetatud rühmas esineb rööbiti vorme siirdehäälikuga *t* ja ilma, näit. vana pr. corz ja cors (<rahvalad. *cornu-s), jorz ja jors (<rahvalad. *dūrnu-s) jne.⁷⁶ Tekib küsimus, kuidas seletada selliste paralleelvormide olemasolu? Schwan-Behrensi järgi võib nasaal rühmas *rn's* ka kaduda, mistõttu nominatiivvorm jurs on täiesti hääliku-

⁶⁹ Haakon Shetelig, Det norske Folks Liv og Historie fra Oldtiden til omkring 1000 e. Kr. Oslo 1930. Lk. 180, 181. — Joh. Steenstrup, Normannerne, I, Kap. 3 (lk. 23—48), Kap. 4 (lk. 49—67) ja Kap. 10 (lk. 214—217). — Didrik Arup Seip, Norsk språkhistorie til omkring 1370. Oslo 1931. Lk. 42.

⁷⁰ E. Lavissee, Histoire de la France. T. II 3, lk. 402.

⁷¹ Gustav Gröber, Grundriss der romanischen Philologie. B. I, lk. 509 pealkirjaga «Die Normannen». — E. Lavissee, Histoire de la France. II 3, lk. 381. — R. Wace, Le roman de Rou. I, v. 462—740. — Benoit, Chronique des Ducs de Normandie. I, v. 1289—1885.

⁷² Kr. Nyrop, Gr. Hist. II, § 271.

⁷³ Kr. Nyrop, Gr. hist. I, § 336, 2° (la nasale mouillée devant une consonne).

⁷⁴ H. Rheinfelder, Altfranzösische Grammatik. I. Teil. München 1937. Lk. 263. — Schwan-Behrens, Grammatik des Altfranzösischen. Leipzig 1925. § 103, c. b.

⁷⁵ Karl Bartsch, Chrestomathie de l'ancien français. Leipzig 1884. Lk. 54.

⁷⁶ H. Rheinfelder, Altfranz. Grammatik. Lk. 276. — Leo Jordan, Altfranzösisches Elementarbuch. Bielefeld u. Leipzig 1923. Lk. 176.

seaduslik.⁷⁷ Ka Rheinfelder näib pidavat mõlemaid võimalusi häälikuseaduslikeks.⁷⁸

Ent hoopiski loogilisem oleks eeldada siirdehäälikuga kujudes tugevat analoogiamõjutust just tolle suure sõnaderühma eskujul, milles arengu väljel ladina keelest vanaprantsuse keelde sattus *t(d)*-häälik kontakti sõnalõpulisel *s*-ga ning andis häälikuseaduslikult afrikaadi *-ts* (kirjas *-z*).⁷⁹

Ettehaaravalt tähendatagu, et kui teatud tõenäolisusega võib eeldada normannide nimetuse olemasolu 9. sajandi vanaprantsuse keeles, siis ei saa juttugi olla nende poolt hiljem anastatava maa-ala nimetamisest anastajate järgi enne aastat 911. Toorkordses rahvaladina keeles pidanuks provintsi nimetus esinema kujul *Normannia ja sõltuvalt sõnarõhu asetusest andma vanaprantsuse keeles kas *Normannie või Normaigne, *Normaine, *Normagne, nagu rahvaladina Alamannia andis Alemaigne (Alemaine, Allemagne). Sellenimeline provints moodustati alles Saint-Clair-sur-Epte'i sobinguga aastal 911 ning läänistati normannide pealikule Rollole.

Järgnevas käsitletakse üksikasjaliselt sõna «mann» kõikides «viikingite ajastu» skandinaavia murderühmades kui hilisemate skandinaavia erikeelte eelkäijais.⁸⁰

Muinaspõhja keeles areneb rühmast *nn+r > dr*. Paralleelkujud ühendiga *nnr* on analoogilised uusmoodustised.⁸¹ Sama areng esineb ka vana-rootsi keeles. Seevastu pole kõnesolev areng toimunud vana- ehk ruunitaani keeles, kus juba ühistaani keeleperioodil ilmus *nn* ja *r* vahele siirdehäälik *d*.⁸² Seda muidu reeglipäraselt arengut katkestavad kohati analoogilised ümbermoodustamised, mis on eriti kaugeleküündivad Lääne-Taani keelealal. Nii esinevad taani ruunikeeles *d*-siirdehäälikut omavad reeglipärased kujud (mis on kahtlemata vanad ja algupärased) kõrvu hilisemast ajast pärinevate *d*-siirdehäälikut mitteomavate

⁷⁷ Schwan-Behrens, Gram. des Altfranz. § 189.

⁷⁸ H. Rheinfelder, Altfranz. Grammatik. Lk. 276.

⁷⁹ Ernst Gamillscheg, Etymol. Wörterbuch der franz. Sprache. Heidelberg 1928. Lk. 28, veerg 2: allemand. — G. Körting, Der Formenbau des franz. Nomens. Paderborn 1898. Lk. 69 (romanz < roman(i)ce). — A. Dauzat, Dict. étymol. de la langue française. Paris 1938. Vt. «allemand». — F. Godesfroy, Dict. de l'ancienne langue française (Complément). Vt. «aleman» ja «normand». — Schwan-Behrens, Gr. des Altfranzösischen. § 5, 2.

⁸⁰ Johs. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik i sproghistorisk Fremstilling. I—III. København 1928—35. Vt. I, § 1. — Adolf Noreen, Altschwedische Grammatik. Halle 1904. § 1. — Adolf Noreen, Altsländische und altnorwegische Grammatik. Halle 1923. § 3. — Didrik Arup Seip, Norsk språkhistorie til omkring 1370. Oslo 1931. Lk. 38.

⁸¹ A. Noreen, Altsländ. und altnorw. Gramm. § 261. — Ragnvald Iversen, Norrón Grammatik. Oslo 1928. § 44, 5. — D. A. Seip, Norsk språkhistorie til omkring 1370. Lk. 68.

⁸² Festschrift til Finnur Jónsson. 25 Mai 1928. København 1928. Lk. 352, 353.

vormidega. Niisiis esinevad ainsuse nimetavas rööbiti mann ja mandr, akusatiiv mann; viimase eeskujul ka nimetav mann, arvatavasti assimilatsioonitõttu.

Siirdehäälikut *d* omavaid vorme on ainsuse nimetav sturi: matr = stýri-mandr 'tüürimees, laevajuht' (Hedebykivi aastaist 955—96; I₂, lk. 112);⁸³ mitmuse (nimetav) akusatiiv lanmitr = lan(d)maendr 'maarahvas, maainimised' (Lundagård-kivi 11. saj. algusest (1000—1025); III, lk. 131—139).⁸⁴ Samuti on siirdehäälik *d* reeglipärase käskkirjade keeles, kuivõrd teda pole asendanud analoogiavormid.

On täiesti tõenäoline, et *nnr* on arhaismina kogu aeg piiratud ulatuses esinenud tavalisemate *d*-siirdehäälikuga kujude kõrval.⁸⁵

Et taastada normannide nimetuse algkjuu tervikuna nende keeles kannakinnitamise ajal Põhja-Prantsusmaal, selleks käsitletagu lühidalt nimetuse esimest koostisosa tookordses ruunitaani keeles. Selles esineb näiteks: nurviak = Norweg (Jaellinge-kivi aastast 980; I₂, lk. 28); afnur = hafnorr (Saeddinge-kivi ajavahe-mikust 950—80; III lk. 426; XXX); nur = norr (Strö-kivi I, umbes aastast 1000; III, lk. 110).⁸⁶ Tsiteeritud allikate järgi pidi sõna häälduma kas nur või norr. Nimetust tervikuna aga võiks taastada ainsuses kujul *nur (norr-) mandr, mitmuses kujul *nur (norr-) maendr.

Rolf ja tema kaasmaalased asusid elama Põhja-Prantsusmaa romaniseeritud rahva hulka. Sellest peale algab ka ruunitaani laensõnade vahetu vool vana-prantsuse keelde. Ajaloolaste teadetel nimetati kogu maa-ala tema uute asukate järgi.⁸⁷ Loogi-

⁸³ Ludv. F. A. Wimmer, De danske Runemindesmaerker. I—IV. København. 1893—1908.

Võrdle samuti sutrsuia = Sundrsuia (Sydsveer), Saeddinge — kivi aastaist 950—980 (Wimmer III, lk. 415—429); sutr = m. — põhja sudr (Syd), vt. A. Walde, Vergl. Wb. der indog. Sprachen II, lk. 446—447, ja H. S. Falk — Alf Torp, Norwegisch-dänisches etymol. Wb., lk. 1224—1225: Syd. Häälikuühendit *nd* reprodutseeritakse ruunikirjas *t* või *nt* abil, vt. Wimmer, I, lk. LIX ja LX (§ 19) ning lk. LXIV ja LXV (§ 30, 2). Edasisi näiteid: Kuþmutr (II, lk. 152—157), Kuþmut (III, lk. 348), Kuþmt (IV, 320), Kuþmuntr (I 1, lk. CLV; II, lk. 30), Kuþmunt (III, lk. 296), KuþmutaR (II, lk. 261) = Godmundr või Guðmundr; GuðmundaR; lat: hirþiR = landhirðiR (mõisavalitseja) (II, lk. 137); a kutlati — a Gotlandi (III, lk. 122) jne. jne.

⁸⁴ Johs. Brøndum-Nielsen, Gammeld. Gram. II, § 350. III, § 480, 5. 6.

⁸⁵ Wimmer, IV₂, lk. III ja XII (sõnade kogu). Sama nähe võis esineda ka muinaspõhja keeles, vt. D. A. Seip, Norsk språkhistorie til omkring 1370. Lk. 66 ja 119. — Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik, II § 352: Siirdehäälik *d* ilmub eelkirjanduslikul perioodil seetõttu, et ühendid *lls* ja *nns* arenesid ühendiiks *l(l)ts* ja *n(n)ts*, mida tavaliselt kirjutatakse kujul *lz*, *nz*. Vt. veel samas III, § 420, 1; I, § 93.

Ruunikirjade vanuse kohta vt. Wimmer, I, lk. CLXXVIII—CLXXXV (kap. 11).

⁸⁶ Ludv. Wimmer, De danske Runemindesmaerker. — Johs. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik, II, § 263.

liselt tähendaks see: nimetusega, mida viimased ise kasutasid endi kohta. Sufiks *-ie* esines juba sellistes vanades nimekujudes, nagu Neustr-*ie* (umbes 384—911), Austras-*ie* (511—843),⁸⁸ Toxandr-*ie*. Nii tekkis ka kohanimetus Normand-*ie* (või Normend-*ie*; an ja en on sama hääliku erinevad kirjutusviisid).⁸⁹ Siirdehäälik *d* aga viitab tema ruunitaani lähtekujule. Muudel juhtudel pidanuks ta esinema kujul *Normannie või *Normaigne (võrdle ingl Germany, vana-pr. Germanie [vt. Benoit, Chronique, I, v. 275] < lad. Germania). Võrdluseks esitatagu inglise Normandy (13. sajandi algusest peale ka Normaundy(e)).⁹⁰ hisp. Normandia, port. Normandia, it. Normandia, uusprov. Nourmandio, mis kõik pärinevad prantsuse keelest ja viitavad seal *d*-lise vormi ainumaksvusele, mitte aga ladinakeelsele lähtevormile Normannia, mida Mistral näikse eeldavat.⁹¹ Seda viimast ei leidu üheski romaani keeles.

Ka teistes seda tüüpi nimedes on *d* etümoloogiline. Näiteid: Picardie (< alamfrangi piekaard, picaert, pickaert 'een piekeling')⁹² esineb mõnedes vana-prants. sangarilauludes, nagu «Enfances Vivien», «Girart de Roussillon» (Rohlf's) 12. ja 13. sajandil. R. Wace teoses «Le Roman de Rou», v. 265—325, kus kirjeldatakse normannide retki kaasaegsesse Pikardiasse, kõnesolev nimetus ei esine.

Lombardie < it. Lombardia (< germ. langobardi, 6. saj.). Vana-prantsuse keeles esinevad: lumbart (12. saj.), lombart (13. saj.).⁹³ Nimetus esineb 12. sajandil nii R. Wace'i teoses «Le Roman de Rou» kujul Lumbardie (värsid 89, 7141, 7147, 8133 jne.) kui Benoit teoses «Chronique des Ducs de Normandie» kujul Lumbardie (I, v. 1291), Lombardie (II, v. 26216 ja III, v. 35135 jne.).

⁸⁷ E. Lavisse, Histoire de la France, II₃, lk. 402. — Dictionnaire de géographie ancienne et moderne. Paris 1870. Veerg 939.

⁸⁸ On niisiis vanem kui Dauzat näikse arvavat. Vt. tema «Les noms de lieux», lk. 130.

⁸⁹ Frédéric Godefroy, Dict. de l'ancienne langue française. Paris 1888. Vt. «normandus, normendus». — 'Chanson de Roland' par Bédier. Värs 2324. — Wace, Le Roman de Rou, värsid 114, 119, 380, 1148, 2074, 2265, 8783, 15250 jne. jne. — Benoit, Chronique, I v. 997 jne.; men (Normandie) I, v. 11309; (Normondie) III, lk. 367, märkus 1; (Normundie) III, lk. 558, märkus 4.

⁹⁰ Sir Ferumbras (MS about 1380) ed. by Sidney J. Herrtage. London 1879. Värsid 5280, 5643 jt.

⁹¹ Frédéric Mistral, Lou tresor dóu felibrige ou dict. provençal-français. Aix-en-Provence. Vt. Nourmandio. — Dict. de géographie ancienne et moderne a l'usage du libraire et de l'amateur de livres. Paris 1870. Vt. Normannia, Nortmannia, veerg 939.

⁹² G. J. Boekenoogen en J. H. van Lessen, Woordenboek der nederlandsche Taal. 's-Gravenhage- Leiden 1931. Vt. Piekenier. Andere benamingen zijn piekaard en piekeling. — J. Verdam, Middelnederlandsch Handwoordenboek. 's Gravenhage 1908—11.

⁹³ E. Littré, Dict. de la langue française. 1885. Lk. 338—339.

Ajaloolaste teateil said lombardlased Prantsusmaal alles 12. sajandil üldisemalt tuntuks.⁹⁴

Arvestades mõlema viimati käsitletud nimetuse hilist ilmumist vana-prantsuse keelde, langeb iseenesest ära nendepoolne analoogiamõjustus nimetusele Normandie.

Ka vanemad ning kaasaegsed skandinaavia keeled tunnevad viimase puhul ainult *d*-list kaju (sõna on laen prantsuse keelest).⁹⁵

Mõned keeleteadlased suhtuvad kahtlusega kõnesoleva nimetuse tulenemise võimalusse ruunitaani nimetava kujust ja mitte harilikust tüvest (prof. Kr. Sandfeld-Jensen). Ent nad unustavad seejuures tõsiasja, et normannide asumise ajal Põhja-Prantsusmaale oli selle sõna algne tüvekaju läbinud üksikutes skandinaavia keeltes juba tunduvaid muutusi.⁹⁶ Kuna vana-prantsuse keeles kehtis tollal veel kahe kaasuse süsteem (casus rectus = nomin.; casus obliquus = akusatiiv), siis on täiesti loogiline eeldada paljude teiste ruunitaani nominatiivist lähtunud kohanimede kõrval ka kõnesoleva nimekaju tulenemist nimetavalisest vormist.⁹⁷

Samuti problemaatiline on väita nimetuse Normandie teket mingist eelnormanni-aegsest vana-prantsuse nimetavast (alias

⁹⁴ A. Scheler, Dict. d'étymologie française. Vt. lombard. — La grande encyclopédie. Vt. lombards. — Verner Dahlerup, Ordbog over det danske Sprog. København 1933. Veerud 1365, 1366.

⁹⁵ Vana-islandi Norðmandi, uus-isl. Normandie. rootsi Normandie, taani Normandi, norra Normandi.

⁹⁶ Vrdl. A. Walde, Vergl. Wb. der indog. Spr. II, lk. 266. — Falk-Torp, Norw.-dän. etymol. Wb., lk. 699.

⁹⁷ Auguste Longnon, Les noms de lieu de la France. Leur origine, leur signification, leurs transformations. Paris 1922—23. Kap. 2 LV. Lk. 279—300: bekk (mpõhj.), budh (mpõhj. búð), bu (mp. bú), dal (mp. dalr), gard (mp. garðr), grunn (mp. grunn, grunnr), holm (mp. holmi, holmr), hus (mp. hús), klif (mp. klif, kleif), lundr (mp.), mar (mp. mara), thorp (mp. þorp), thveit (mp. þveit, þveiti), toft (mp. toft, tuft, topt, tupt), vik (mp. vík) jne. viitavad selgesti lähtekeele nimetavale (muidugi ilma r-lõputa) ja mitte algele ajaloolisele tüvekajule. Vt. ka selliseid juhte, kus skandinaavia element moodustab liitkohanimetuse esimese koostisosa (lk. 290—300). Ülalesitatud näiteid muinaspõhja kohanimedena vt. Joh. Fritzner, Ordbog over det gamle norske Sprog. — Albert Dauzat, Les noms de lieux, lk. 146—148. Bekk- (taani baek 'oja'): Bolbec; -budh- > -boeuf, -beuf (viibimiskoht, peatuskoht): Bolbeuf; dal (taani dal 'org'): Dieppedalle; -flodh- > -fleur (taani vand, flod 'vesi, jõgi'): Barfleur; -lund- (taani lund 'salu, metsatukk, hiis'): Jaquelon; -mar- (taani mare 'viirastus'): Bellemare; thorp (parv, hulk, kari, sülem; õu, talund): le Torp(t), le Tourp, Clitourps; -thveit (mp. þveit, þveiti): le Thuit, Vautuit; -toft- (taani toft 'talü lähedal asuv põld', tomt 'tühi väljak'): Ivetot, Martot jne.

Vrdl. taani kohanimede moodustamist: Joh. Steenstrup, De danske Stednavne. København 1918. Lk. 18 jj. (3. Kohanimede ehitus ja koostamine). — Joh. Steenstrup, Indledende Studier over de ældste danske Stednavnes Bygning. København 1909. Lk. 259—294. — Les noms de personnes scandinaves en Normandie de 911 à 1066 par Jean Adigard des Gautries. Lund 1954. Lihtnimedes esineb enamasti nominatiiv.

mitmuse akusatiivist) normanz (< *nort(h)mannus, -os) = norman + t + s. Selle juurde kuuluvad ainsuse akusatiivi ja mitmuse nominatiivi vormid pidanuksid olema normān, normān, mis aga vanemates vana-prantsuse keelemälestistes kunagi ei esine. Kehtivaks vormiks on alati ja kõikjal normant.

10. sajandil Põhja-Prantsusmaale asunud normannid romaniseerusid väga kiiresti. Järgneval, 11. sajandil olid nad juba mineetanud oma keele ja rahvuse. Ainult Bayeux's kõneldi taani keelt veel ka 12. sajandil. Kui aga normannide hertsog Guillaume le Bâtard (ingl. keeles: William the Conqueror) aastal 1066 vallutas Inglismaa, lõi ta endaga kaasa mitte enam taani keele, vaid romaani idioomi nn. normanni-prantsuse murde näol. See kõik aina kinnitab oletust skandinaavia laenude vahetust ja kiirest kohandumisest vastomandatud keele grammatika reeglitele. Nii andis ruunitaani lähtevorm *nur(norr-)mand(r)+s tookordses vana-prantsuse keeles ainsuse nimetavas normanz ning lähtevorm *nur(norr-)mand(r) ainsuse akusatiivis normant, s. o. kooskõlas tookordse vana-prantsuse keele kahe käände süsteemiga. Samuti sugeneb vana-prantsuse keele grammatika reeglitele vastavalt mitmuse nimetavas normant < ruunitaani lähtevormist *nur(norr-)mand(r) [pro norment < *nur(norr-)maend(r)] ning mitmuse akusatiivis normanz < ruunitaani lähtevormist *nur(norr-)mand(r)s [pro normenz < *nur(norr-)maend(r)+s]. Keele arengus tuntud süsteemitungist ajendatuna asendus mitmuses ruunitaani e-vokaal a-vokaaliga.

Ometi ei esine 12. sajandist pärinevas «Rolandi laulu» Oxfordi käsikirjas kõnesolevas rahvanimetuses kusagil z-lõpulisi vorme. Areng z (s. o. ts) > s on kaheldav, kuna see ei esine muudel juhtudel (z püsib sõnas anz jt.). On tõenäoline, et kõnesoleva rahvanimetuse puhul asendati lääne-germaani (anglo-saksi)⁹⁸ ning norra⁹⁹ keelele võõrad kujud kohalike man-lõpuliste vormidega. Et aga z-lõpulised vormid tõepoolest siirdusid Inglismaale koos normanni anastajatega, selle kohta leidub piisavalt tõendeid anglonormanni kirjanduses.¹⁰⁰

Seevastu esinevad mandril juba varakult z- ning t-lõpulised vormid.¹⁰¹ Näiteina esitatagu: R. Wace, «Le Roman de Rou» (12. sajand) — ainsuse nimet. Normant (värsid 4415, 9136, 9152 jne.). Benoit, «Chronique des Ducs de Normandie» I (v. 9425) [le Normant], värsid 10170, 12435 jne.), II (v. 15972,

⁹⁸ John R. Clark Hall, A Concise Anglo-Saxon Dictionary. Cambridge 1931. — Joseph Bosworth, An Anglo-Saxon Dictionary. Oxford 1898. Vt. «Norðmann», «Norþ-mann».

⁹⁹ D. A. Seip, Norsk Språkhistorie. Lk. 42.

¹⁰⁰ Vt. Johan Vissing, Anglo-Norman Language and Literature. London 1923. F. E. Lk. 9: Miracles of Mary of Egypt; 22 Legend: Li reis amat mult ses Normanz.

¹⁰¹ Juhtumisi ka anglonormanni keeles, nagu näiteks Benoit, Chronique des Ducs de Normandie.

16971 jne.). «Chanson de Richard I d'Angleterre», lk. 237 (v. 19).¹⁰² Ainsuse nimet. Normanz esineb Wace'l (värsid 2130, 12935), Benoit'l (I, v. 7566, 7675; II, v. 29502, 29527 jne.; III, v. 33591). Ainsuse oblikvavorm Normant esineb Wace'l (v. 14032), Benoit'l (II, v. 16789, 29533; III, v. 34254, 36504); samuti teoses «Li coronemenz Loois» (käsikiri C, v. 1544, 1563, 1573).¹⁰³ Mitmuse nimet. Normant esineb Wace'l (v. 6321, 8650, 12150 jne.), Benoit'l (I, v. 664, 669, 8375, 10406 jne. (Norman, I v. 11800); II, v. 15319, 16302, 17037 jne.; III, v. 32296, 34774 jne.). Teoses «Li coronemenz Loois» (v. 198; XIII). Normanz esineb Wace'l (v. 95, 96, 134, 749 jne.), Benoit'l (I, v. 12452, 13605, 14360 jne.; II, v. 15387, 18544, 19100 jne.; III v. 33581, 33647, 34621 jne. Mitmuse obliikvavorm Normant leidub Wace'l (v. 10118, 12239), Benoit'l (II, v. 16342; III, v. 35180). Normanz leidub Wace'l (v. 114, 1227, 1577 jne.), Benoit'l (I, v. 1901, 5025, 8928 jne., II, v. 16465, 17095, 17246, jne.; III, v. 32201, 33299, 34480 jne.; lisaks esineb men Normans, I, v. 14618 ja Normantz, III, v. 38561). Ka poeemis Erec (v. 6646 jne. jne.). Samuti esinevad «Chanson de Roland» mitmesugustes töötlustes mandril (esmajoones käsikirjas C; varem Vs) *t*-lised vormid, näit. dans Ricart (Richer) le Normant (3022) V⁷C; mitmuse nimetavad li Normant (3555) V⁷C, Normanz (3406 jj.) CV⁷.¹⁰⁴

Lisaks eelpool esitatutele võib leida sēdalaadi näiteid küllalt ka teistest allikatest.

Esitatud näidetes ilmneb kahekaasussüsteemi mōranemist, mis seisneb casus rectus'e funktsioonide pidevas siirdumises obliikvavormidele.

Normandia võimsuse varstine tõus, eriti aga see tohutusuur osatāhtsus, mida omasid Normandia hertsogid Prantsusmaa sise- ja välispoliitikas, ajendasid igati ka temaga seostuvate nimetuste levikut nende algsel taanipārasel kujul. Vōrreldagu siinjuures hispaania normando ja normano «normann', hisp. ja port. omadussōna normando, -da, uus-prov. nourmand, lourmand, -ando jne., millised omavad silmnāhtavat seost ruunitaani lāhtevormist -mandr sugenenud *d*-liste sõnakujudega.

Rōõbiti laenamisega mitmesse romaani keelde on kõnesolev rahvanimetus mōnevōrra analoogiliselt mōjustanud selliseid rahvanimetusi, mis lõppesid silbiga *-an*, lisades viimasele lõppu analoogilise *-t*, näiteks persant, aufricant, parisant jne., samuti

¹⁰² Tsitaadid raamatust K. Bartsch, Chrestomathie de l'ancien français. Leipzig 1884.

¹⁰³ Le couronnement de Louis, Chanson de geste — par E. Langlois. Paris 1888.

¹⁰⁴ E. Stengel, Das altfranz. Rolandslied (Kritische Ausgabe). B. I. Leipzig 1900. 'La chanson de Roland, poēme de Theroulde', publ. par Fr. Genin.

alemant, mis veel 12. (13.) sajandil esineb kujul aleman, fem. *-ane*.¹⁰⁵ Selliselt leidub nimetus juba Chrestiiens de Troyes'il (vt. Cligés, värsid 2965, 3557, 3634 jne.). Samuti «Chanson de Roland», v. 3124 (käsikiri CV77).¹⁰⁶ Benoit, Chronique II, v. 18731 esineb mitmuse nimetav alemanz, mis on moodustatud analoogiliselt vormile normanz.

Ent ka sõna normant ise pole jäänud seisma oma esialgse kuju juurde. Juba ammu vankuma löönud kahekaasusüsteem likvideerus täielikult 13. sajandi lõpuks¹⁰⁷ obliikvavormide üldistamisega nii ainsuses kui mitmuses. Samal ajal kadus ka konsonandijärgne *-t* sõna lõpus (vokaalijärgne *-t* rõhuta silbi lõpus oli juba 11. sajandil kadunud).¹⁰⁸ Sõnalõpulise *-t* kadumise järel hääldusest on igati mõisteta, miks kirjapildis hakati vorme normanz~normant kujundama kohanimetuse Normandie järgi, kuna erineva kirjutusviisi vajadus polnud enam läbipaistev. Sel viisil sugenes ainsuses normand ja mitmuses normands. Kuid analoogia mõjus veelgi kaugemale: eeskuju järgi normant → normand moodustati ainsuses alemant → allemand,¹⁰⁹ mitmuses allemands (kohanimetus Alemaigne, praegu Allemagne). Sõnas flamenc¹¹⁰ asendati kogu sufiks *-enc* sufiksiga *-and*, mistõttu sugenes vormi flandrin kõrvale täiesti uus kuju flamand.

Märkus : Eustache Deschamps (14. sajandi teine pool ja 15. sajandi esimene veerand) tarvitab ainsuses normant (VI, 74), alemant (V, 272), flamant (III, 41), mitmuses normans (II, 330; III, 70, 101 jne.), alemans (VIII, 175; V, 269), flamens (IV, 330;

¹⁰⁵ A. Dauzat, Dict. de la langue française. Paris 1938. — E. Littré, Dict. de la langue française. Lk. 110. — Ernst Gamillscheg, Etymol. Wb. der franz. Sprache. Heidelberg 1928.

¹⁰⁶ E. Stengel, Das altfranz. Rolandslied (Kritische Ausgabe). Vt. ka A. Longnon, Les noms de lieu de la France. Paris 1922. Lk. 261. Nr. 1114, 1115.

¹⁰⁷ F. Brunot — Ch. Bruneau, Précis de gramm. hist. de la langue française. Paris 1933. Lk. 271 (§ 437). — H. Riefelder, Altfranz. Grammatik. Lk. 302. Märkus.

¹⁰⁸ H. Riefelder, Altfranz. Grammatik. Lk. 301.

¹⁰⁹ G. Bloch — W. v. Wartburg, Dict. étymologique de la langue française. Paris 1932. Vt. «allemand».

Vrdl. «Dict. de la langue française par E. Littré», lk. 110 (allemand): «... Le d qui se trouve dans mand provient de la forme danoise mand (homme) pour mann...» Littré arvamus ei pea paika. Kaasaegne taani «mand» on akusatiivi mann jätkaja ning *nd* tähistab palataliseeritud *n*-häälikut (mis sõnas esines varem ja veelgi esineb jüüti murdes. Kaasaegne «mand» omab niisiis puhtortograafilist *d*-d.

Paikapidamatu on ka Wendelin Förateri arvamus tema töös «Kristian von Troyes Wb. zu seinen sämtlichen Werken» (Halle a. S., 1914): alemant (alammann+u, nn > nd) (12 jh.) deutsch C 39600.

¹¹⁰ E. Gamillscheg, Etymol. Wb. der franz. Sprache. Heidelberg 1928.

I, 95, 135 jne.), picars (VII, 352) ja picards (IV, 330).¹¹¹ Esitatu kujutab endast kahekaasussüsteemi likvideerumisprotsessi hilist järellainetust.

Rahvanimetust võidakse aga kasutada ka omaduste tähistamiseks, mis antud rahva juures on eriti silmatorkavad. Nii hakati tähistama sõnaga normand peale rahvusliku kuuluvuse veel osavat, kärmast, nõtket ja taiplikku, aga ka nutikat, kavalat, salakavalat, rebaslikku, õelat, kelmi ja riukalist inimest (pr. keeles homme adroit, rusé, madré jne.).¹¹² Samuti omab sõna flamand (või flandrin) peale otsese rahvanimetuse veel tähendust «sale, pikakasuline nooruk.» Sõnaga picard tähistatakse peale rahvusliku kuuluvuse ka ausat, avameelset, veidi ägedaloomulist noorukit ning sõnaga lombard — liigkasuvõtjat (vana-prantsuse keeles lombart, lumbart 'prêteur à intérêts, usurier; adj. rapace, avide, dur').¹¹³

Arvestades öeldut, on tõenäoline eeldada sufiksi *-and* siirdumist praegu käsitletud sõnadest ka teistesse sõnadesse, mis samuti tähistavad mõnd omadust. Näiteks gourmand 'ablas, täitmatu, ülinäljane, ahne, himukas, maias; aga ka maiustaja, maiasmokk', mis tekkis alles 14. sajandil algupärase gourmet kõrvale.¹¹⁴

Lisaks on võimalik teha veelgi laiemaid üldistusi ja eeldada, et ka mitmesugused kutsenimetused, nagu marchand (vana-prantsuse marcheant), brigand (< it. brigante) jne. on saanud oma kaasaegse sufiksi eelkäsitletud sõnade otsesel mõjutusel.¹¹⁵

О ПРОИСХОЖДЕНИИ И РАЗВИТИИ НАЗВАНИЯ БЫВШЕЙ ФРАНЦУЗСКОЙ ПРОВИНЦИИ «НОРМАНДИЯ» И ЕЕ ЖИТЕЛЕЙ

П. П. Нурмекунд

Резюме

Уже несколько веков существует постоянный интерес к вопросу о происхождении названия норманнов и об их первоначальной родине. Автор настоящей статьи склонен считать, что в данном случае мы имеем дело с собственно скандинавским названием, под которым скандинавцы были известны своим южным и западным соседям как чрезвычайно воинствующие мореходцы.

¹¹¹ «Le couronnement de Louis» (Coronement Loois, rédigé dans sa forme actuelle par un français dans les premières années du XII-e siècle, au plus tard vers 1130; — E. Langlois' järgi) sisaldab ains. nimet. li alemans (v. 2458, 2470) ja l'alemant (v. 2435, 2453). Käsikirjas C (aastal 1295) esineb mitmuse nimetav Normans (v. 1684). Sõnastikus seevastu kasutab ta vormi Normands.

¹¹² Dictionnaire de l'academie française.

¹¹³ Fr. Godefroy, Dict. de l'ancienne langue française. Vt. «lombart» all.

¹¹⁴ E. Gamillscheg, Etymol. Wb. der franz. Sprache. — A. Dauzat, Dict. étymol. de la langue française.

¹¹⁵ Vt. K. Nyrop, Grammaire historique de la langue française. III, § 174.

Как известно, в Северной Франции одна из бывших провинций носит это историческое название, современная звуковая форма которого причинила исследователям немало хлопот. И до сих пор не достигнуто единства взглядов.

На основе обильного историко-источниковедческого материала и языковых фактов автор настоящей статьи полагает, что в этом можно усмотреть руническо-датскую форму слова «Манн» (человек, мужчина). Общескандинавская звуковая группа nnR развилась, как известно, через промежуточную форму nnðR (т. е. со вставкой переходного звука ð) в nnðg в руническо-датском языке в отличие от других скандинавских языков, где появилось ðg. Таким образом, mannR дает mannðg и maðg. К этой руническо-датской форме на французской почве был присоединен старофранцузский суффикс -ie (из греко-латинского -ia), который известен нам из топонимических названий. Дальнейший подробный языковой анализ доказывает, что после исчезновения во французском языке двухпадежной системы, исходившее из того же слова название жителей normant — normanz было преобразовано под влиянием названия страны в normand — normands. От этого вновь возникшего слова в качестве словообразовательного суффикса позже было отделено -mand(s) и присоединено к другим словам. Таким путем возникли формы вроде allemand, flamand, gourmand и т. д., которые не могли бы быть иначе объяснены.

ÜBER DIE HERKUNFT UND ENTWICKLUNG DES NAMENS DER EHEMALIGEN FRANZÖSISCHEN PROVINZ «NORMANDIE» UND DEREN EINWOHNER.

P. Nurmekund

Zusammenfassung.

Schon seit Jahrhunderten zeigt sich ein anhaltendes Interesse für die Frage nach der Herkunft des Namens der Normannen und nach ihrem eigenen Heimatsort. Der Verfasser der vorliegenden Abhandlung ist geneigt anzunehmen, dass es sich gegebenenfalls um eine einheimisch-nordische Benennung handelt, unter welcher die Skandinavier hauptsächlich ihren südlichen und westlichen Nachbarn als berüchtigte Seefahrer bekannt wären.

In Nordfrankreich trägt bekanntlich eine ehemalige Provinz diesen historischen Namen, dessen gegenwärtige lautliche Form den Forschern viel Kopferbrechen verursacht hat. Und man ist bis heute zu keiner einheitlichen Auffassung gelangt. Auf Grund reichlichen historischen Quellenmaterials und sprachlicher Tatsachen ist der Verfasser der Ansicht, darin die runendänische d-haltige Form des Wortes für «Mann» erblicken zu dürfen. Die gemeinnordische Lautgruppe nnR entwickelte sich bekanntlich über eine Zwischenform nnðR (d. h. mit einem ð-Einschub) in Runendänischen zu nnð gegenüber anderen nordische Sprachen, wo ðr erscheint (also mannR ergibt manndr und maðr). Daran trat das Suffix der Ortsnamenbildung altfranz. -ie (aus griech. -lat. ía). Weiterhin bahnt eine eingehende sprachliche Analyse den Weg für die Annahme, dass nach dem Abklingen des Zweikasussystems im Französischen die aus dem umsprochenen Worte herstammende Volksbezeichnung normant — normanz in der Endung nach der Landesbenennung zu normand — normands umgemodelt wurde. Von dem neuentstandenen Worte wurde späterhin als Bildungssuffix -mand(s) losgelöst und an andere Worte gehängt. Dadurch entstanden Formen wie allemand, flamand, gourmand usw., die anders nicht zu erklären wären.